

Таблиця 6
Динаміка соціально-економічної ефективності
внутрішнього туризму Харківської області

Показник	2012	2013
Економічна ефективність	1,857	-0,037
Соціальна ефективність	0,12	-0,576
Інтегральний показник	1,977	-0,613

Оцінка соціально-економічної ефективності показує зниження соціально-економічної ефективності внутрішнього туризму. З метою поліпшення соціально-економічних показників області необхідно сформулювати і здійснювати комплекс заходів (рис 5) щодо просування та популяризації регіонального туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринках.

Висновок. Таким чином, зростання популярності туристського регіону, підвищення привабливості туристичних ресурсів та рівня якості регіонального туристичного продукту перетворюють туристську інфраструктуру регіону в привабливий об'єкт для інвестування. Туризм також призводить до активізації споживчого попиту в регіоні за рахунок

збільшення кількості платоспроможних споживачів. Викликаний припливом туристів підйом споживчого ринку стимулює виробництво підприємств туристської індустрії, залучає нових учасників на ринок, створює умови для появи та розвитку раніше нерентабельних видів комерційної діяльності (наприклад, виробництво і продаж сувенірів). Отже, розвиток туризму викликає зростання добробуту населення регіону, зростання якості життя за рахунок підвищення культурного рівня та патріотичного виховання населення тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/ua/index.html>
2. Манильская декларация по мировому туризму [Електронний ресурс] // Всемирная конференция по туризму, Манил (Филиппины) 27.09 – 10.10 1980 года. – Режим доступа: kzrp_02/Manilskaya.doc
3. Офіційний сайт Державного управління статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Тищенко А.Н. Экономический потенциал региона: анализ, оценка, диагностика / Тищенко А.Н., Кизим Н.А., Кубах А.И., Давыскиба Е.В. – Х. : Монография, 2006. – 136 с.

УДК 332.12

Потапенко Т.П.

здобувач

Черкаського державного технологічного університету

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена дослідженню концептуальних основ реалізації кластерної політики в умовах трансформаційної економіки. Надано авторське визначення кластерної політики, що є передумовою розуміння та ефективного реалізації кластерного підходу в управлінні економічним розвитком регіону. Визначено основні проблеми реалізації кластерної політики в умовах трансформаційної економіки. Виявлено основні інструменти реалізації кластерної політики. Розглянуто основні етапи впровадження кластерної політики. Визначено стратегічні вектори реалізації кластерної політики в умовах трансформаційної економіки.

Ключові слова: кластери, кластерна політика, трансформаційна економіка, концептуальні основи реалізації кластерної політики.

Потапенко Т.П. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РЕАЛИЗАЦИИ КЛАСТЕРНОЙ ПОЛИТИКИ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Статья посвящена исследованию концептуальных основ реализации кластерной политики в условиях трансформационной экономики. Предоставлено авторское определение кластерной политики, является предпосылкой понимания и эффективной реализации кластерного подхода в управлении экономическим развитием региона. Определены основные проблемы реализации кластерной политики в условиях трансформационной экономики. Выявлены основные инструменты реализации кластерной политики. Рассмотрены основные этапы внедрения кластерной политики. Определены стратегические векторы реализации кластерной политики в условиях трансформационной экономики.

Ключевые слова: кластеры, кластерная политика, трансформационная экономика, концептуальные основы реализации кластерной политики.

Potapenko T.P. CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF CLUSTER POLICIES UNDER TRANSITIONAL ECONOMIES

The article investigates the conceptual framework for implementing cluster policy in terms of transformation of the economy. Courtesy of the author's definition of cluster policy is a prerequisite for understanding and effective implementation of the cluster approach in managing economic development of the region. The main problems of implementation of cluster policy in terms of transformation of the economy. The basic tools of implementation of cluster policy. The main stages of implementation of cluster policy. The strategic vectors implementation of cluster policy in terms of the transformation of the economy.

Keywords: clusters, cluster policy, transformation economy, conceptual framework for implementing cluster policy.

Постановка проблеми. Для України є актуальною концепція сталого розвитку. Нестабільна економічна ситуація в країні, зовнішні загрози фінансового та економічного характеру, загострення внутрішніх економічних та соціальних проблем в регіонах, дисбаланс інтересів населення держави та бізнесу актуалізує потребу адаптації практики країн, політика яких зорієнтована на реалізацію концепції регіонального сталого розвитку. Головним способом господарського розвитку регіонів та підвищення конкурентоспроможності підприємств, галузей країни в цілому є кластеризація економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковою школою таких вчених, як М.П. Войнаренко [2], С.І. Соколенко [3] а також В.І. Захарченко, В.Н. Осипов [4], В.І. Дубницький, І.П. Булеєв [5], розроблено фундаментальні, теоретико-методологічні засади розвитку кластерів. Сучасний світовий досвід формування кластерної політики знайшов своє відображення в працях зарубіжних авторів: А. Маршалла, М. Портера, Т. Андерссона, К. Кетельса, Л. Янга, Т. Харріса та ін. [6; 7; 8; 9]. Серед українських варто виділити праці М. Войнаренко, В. Гейця, С. Соколенка, В. Федоренка та ін. [10; 11; 12]. Проте, цілісної системи уявлень так і не визначено. Відтак, концептуальні основи реалізації кластерної політики в умовах трансформаційної економіки в Україні є недостатньо сформованими.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в формуванні концептуальних основ реалізації кластерної політики у мовах трансформаційної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах трансформаційної економіки в Україні активно заговорили про використання кластерної політики для підвищення конкурентоспроможності галузей, регіонів і усієї країни. Протягом вже декількох років дуже активно використовуються категорії «кластер», «кластерна політика». Однак далі цього справа не йде. На жаль, в Україні переважає формальний підхід до вирішення проблем трансформаційної економіки. Так, дуже часто застосовують новомодні технології поспіхом, не адаптуючи їх до реалій національної економіки, що призводить до величезних витрат часу, людських і фінансових ресурсів при

нульовому результаті. Поступове проникнення у політику ідей кластерного розвитку на рівні уряду та міністерств в Україні починається з 2000 р. табл. 1).

Перелічені програми кластерного розвитку та стратегії розвитку регіону насправді ніколи повноцінно не реалізуються. При цьому, в переважній більшості стратегій чи проектів стратегій згадується термін «кластер» як інструмент підвищення рівня соціально-економічного розвитку та конкурентоспроможності регіону. Однак, наявність частого згадування термінів «кластер» і «кластерна політика» ще не є передумовами розуміння та ефективної реалізації кластерного підходу в управлінні економічним розвитком регіону.

При визначенні концептуальних основ реалізації кластерної політики в умовах трансформаційної економіки доцільно розглянути визначення категорії «кластерна політика» в дослідженнях різних науковців.

Кластерна політика – політика спрямована на розвиток всієї існуючої господарської агломерації до рівня кластерів, що повинні сприяти більш повному розкриттю потенціалу регіону [7]. При цьому основний акцент робиться на групи взаємозв'язаних галузей.

Кластерна політика заснована на щільній взаємодії бізнесу, органів державної влади і місцевого самоврядування, науково-освітніх установ, повинна створювати стимули для розвитку і підвищення інноваційного потенціалу економічних суб'єктів.

Основними інструментами цієї політики є:

кластерні ініціативи – програми по стимулюванню розвитку кластерів, які повинні скоординувати зусилля їх учасників по створенню і розвитку кластерів в регіоні;

кластерні проекти – інвестиційні проекти, що включають маркетингові, фінансові та інші нововведення, спрямовані на інтеграцію і підвищення конкурентоспроможності учасників кластера;

програми розвитку кластерів – сукупність кластерних проектів, об'єднаних загальною стратегією [13; 14].

Положенцева Ю.С. розглядає кластерну політику як систему стосунків між органами державної влади регіону і господарюючими суб'єктами з приводу підвищення їх конкурентоспроможності на основі формування і розвитку кластерів [15].

Таблиця 1

Кроки держави у напрямі поширення ідей кластерного розвитку української економіки [1, с. 6]

Програма	Суть програми
Державна програма розвитку промисловості на 2003–2011 рр.	передбачає формування технологічних кластерів у пріоритетних напрямках розвитку промисловості, в першу чергу – у найбільш наукоємних і високотехнологічних областях та виробництвах, які здатні кардинально змінити економічний і науково-технічний потенціал промисловості
Постанова Кабінету Міністрів України № 1001 від 21.06.2006 р. «Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015р.»	передбачає створення науково-виробничих кластерів
Програма діяльності Кабінету Міністрів України, затверджена постановою Кабінету Міністрів України №14 від 26.01.2008 р.	визнає основними стратегічними орієнтирами економічної політики залучення ресурсного потенціалу регіонів, забезпечення розвитку їх науково-технічного і інноваційного потенціалу, створення умов для формування у кожному регіоні високотехнологічного господарського комплексу, у тому числі на кластерній основі
Проект Концепції створення кластерів в Україні, затверджений у 2008 р.	метою є визначення загальних засад створення та розвитку кластерів для забезпечення високих темпів економічного зростання та диверсифікації економіки, а також з метою створення інноваційних кластерів; заохочення об'єднання малих та середніх підприємств у ділову мережі; формування регіональних кластерів підприємств та інституцій; сприяння створенню регіональних промислових кластерів, передусім у найбільш наукоємних і високотехнологічних галузях та виробництвах, здатних кардинально змінити економічний і науково-технічний потенціал промисловості
Проект Концепції національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів на період до 2015 року	спрямована на формування та розвиток транскордонних кластерів в рамках проекту німецького бюро технічного співробітництва GTZ «Програма сприяння економічному розвитку та зайнятості» та проекту ЄС «Підтримка сталого регіонального розвитку в Україні»

Панкова М.О. пропонує розглядати кластерну політику як систему державних заходів і механізмів підтримки кластерів, які забезпечують підвищення конкурентоспроможності регіонів, підприємств, що входять у кластер, а також забезпечують впровадження інновацій. Кластерна теорія є однією з сучасних економічних теорій регіонального економічного розвитку, яка вже використовується різними країнами і довела свою ефективність на практиці [16].

На думку Яшевої Г.А., існують національні особливості кластерної політики; нема однозначності у складі засобів кластерної політики; вони єдині тільки в країнах-учасниках одного кластерного проекту; різноманіття методів забезпечення кластерної політики, що визначаються національними особливостями та прийнятої концепції кластерного підходу; кластерні політики держав різняться за ступенем втручання уряду в процес кластеризації; методичні основи формування кластерної політики не розроблені [17].

На думку автора, кластерна політика – визначається як комплекс заходів, спрямованих на ефективну взаємодію бізнесу, органів державної влади і місцевого самоврядування, науково-освітніх установ з метою активації процесів кластеризації за рахунок створення більш сприятливих умов (інституційних, фінансових, економічних, організаційних) для забезпечення високих темпів економічного зростання та диверсифікації економіки за рахунок підвищення конкурентоспроможності підприємств, що утворюють кластери.

Кластерна політика на практиці реалізується у розробці кластерної стратегії. Кластерна стратегія розробляє рішення (пріоритети) в області організації кластерів та мережевої співпраці, що визначають конкретні заходи для досягнення цілей кластерної політики. Система заходів, терміни виконання, відповідальні виконавці та засоби виконання утворюють кластерну програму. Кластерна стратегія є складовою частиною стратегії конкурентоспроможності об'єкта за рівнями управління. На мікрорівні кластерна стратегія являє собою стратегію участі підприємства в кластері, на регіональному рівні – регіональна кластерна стратегія, на макrorівні – національна кластерна стратегія [13].

В стратегіях регіонального розвитку в Україні в якості основного завдання кластерної політики розглядається створення кластерів поряд з таргетуванням (реалізацією господарської політики держави, що виражається у виборі будь-якої економічної "мішені", на яку необхідно впливати, щоб досягти поставлених результатів та мети), що є небезпечним шляхом для економіки. Це призводить до концентрації зусиль на тих категоріях кластерів, які розглядаються як стратегічно важливі для економічного розвитку. У такому випадку багато регіонів, що не володіють відповідними конкурентними перевагами, боротимуться за одні й ті ж підприємства галузі, що користуються підтримкою. І конкурувати вони будуть на основі матеріальних заохочень фірмам, а не на основі первинних умов, вигідних для здійснення їх діяльності. Такий принцип визначення розміщення кластера приводить до централізації економічного розвитку, що дуже затратно для державного бюджету. Більше того, він ґрунтується на обмеженні або спотворенні конкуренції, що може підірвати основи конкурентоспроможності, оскільки високий рівень місцевої конкуренції відіграє вирішальну роль у створенні конкурентоспроможних кластерів. Таким чином, можна стверджувати, що рівень розвитку

кластерної політики в Україні є досить низьким, а її зміст в значній мірі формалізований і не дозволяє говорити про позитивні перспективи регіонального розвитку.

До позитивних моментів можна віднести переважання довгострокових стратегій розвитку та наявність деякого інтересу до кластерного підходу як інструменту підвищення рівня регіонального розвитку, велика кількість кластерних ініціатив.

До основних проблем реалізації кластерної політики в умовах трансформаційної економіки слід віднести:

механізми дієвої системи регіонального розвитку та інструменти політики регіонального розвитку – на етапі становлення;

більшість кластерних стратегій дублюють одна одну;

розробка стратегій і визначення «пріоритетних» кластерів не базується на загальноприйнятих у світовій практиці методиках кластерного картування, практично всі кластери визначені приблизно;

до процесу розробки стратегій і програм кластерного розвитку практично не залучаються вузи, що функціонують на території регіонів;

спостерігається практично повна відсутність освітніх програм, націлених на підвищення рівня знань про кластери і кластерну політику.

До позитивного моменту в напрямі формування концептуальних основ розвитку кластерної політики можна віднести прийняття Стратегії регіонального розвитку до 2020р. з врахуванням практик ЄС.

Інструменти реалізації кластерної політики, на думку провідних

експертів, інтегрують в собі наступні основні дієві заходи соціально-економічного розвитку країни:

– програми підтримки малого бізнесу, технопарків, промпарків, особливих економічних зон, центрів "трансферу" технологій;

– інвестиційні та венчурні фонди; – національні проекти;

– цільові й адресні інвестиційні програми [13].

Ключовими принципами побудови державної програми розвитку кластерів є наступні [18]:

– створення кластерних ініціатив у пріоритетних для держави напрямках, які мають найбільший інноваційний та виробничий потенціал;

– державна підтримка має надаватись обмеженій кількості інноваційних кластерів, які демонструють найкращі результати;

– фокус на залученні до кластерів малих і середніх інноваційних підприємств, які в усьому світі є найважливішими генераторами інновацій у промисловості;

– забезпечення високої гнучкості кластерної програми та можливість її адаптації до мінливих соціально-економічних умов, здатність швидко реагувати на зміни у технологічному середовищі, відкритість до запровадження нових механізмів менеджменту;

– забезпечення науково-дослідною базою для досліджень у рамках кластерів і впровадження інновацій, участь держави у здійсненні досліджень щодо економічної доцільності розроблення того чи іншого інноваційного продукту та перспектив його комерціалізації;

– інтернаціоналізація національних інноваційних кластерів та їхнє включення до глобальних інноваційних мереж через залучення прямих іноземних інвестицій, трансфер технологій та розвиток співробітництва з іноземними інноваційними кластерами;

– визначення чітких критеріїв вимірювання поточних і кінцевих результатів діяльності кластерів, встановлення індикаторів виконання запланованих показників як на рівні окремих кластерів, так і на рівні програми в цілому.

З метою ефективної реалізації кластерної політики необхідно виокремити основні етапи її впровадження (рис. 1).

Побудова системи оцінки ефективності кластерної політики передбачає чітке визначення цілей, базових принципів, набору показників, джерел інформації і тимчасових рамок.

До базових принципів оцінки ефективності кластерної політики слід віднести:

принципи відповідності виконання заходів. Для забезпечення відповідності здійснюється оцінка взаємозв'язку реалізованих заходів і технічних, соціальних чи економічних проблем, які необхідно вирішити;

принцип результативності проведених заходів. Результативність підтверджується тим, що намічені цілі були досягнуті. Результативність підраховується за допомогою порівняння досягнутих і запланованих кількісних показників;

принцип економічної ефективності, яка демонструє, що результати були досягнуті при розумних витратах. Показник економічної ефективності розраховується за допомогою розподілу бюджетних витрат на кількість отриманих результатів.

Для оцінки рівня розвитку мережевих об'єднань доцільно оцінити: число досягнутих домовленостей про партнерство; число угод про співпрацю; число проведених спільно заходів; число проведених спільних досліджень; рівень розвитку соціального капіталу.

Для оцінки рівня розвитку окремих підприємств і економіки регіону в цілому доцільно враховувати дані по чистому приросту зайнятості; приросту ВВП; числу нових компаній; числу фірм в кластері; рівнем інвестицій; обсягом реінвестованого прибутку, отриманої в ході реалізації кластерних проєктів; рівню прибутковості; обсягом експорту; зміни прибутковості галузі, тощо.

Даний перелік не є остаточним і вичерпним, проте його можна вважати початковим для проведення оцінки ефективності кластерної політики.

Вищенаведене дозволяє визначити стратегічні вектори реалізації кластерної політики в умовах трансформаційної економіки:

1. Формування нормативно-правового поля кластерної організації розвитку територій,

2. Підвищення ефективності співпраці в системі «регіон – наука – виробництво», для чого необхідно: стимулювання інновацій та підприємництва;

створення університетів, які будуть брати на себе відповідальність за промислові НДДКР, дослідження будуть спрямовані на потреби місцевої економіки, а інвестиції можуть приносити швидшу віддачу.

3. Здійснення організаційно-економічної підтримки кластерних ініціатив. Організація сприятливого для цього ділового, інноваційного та інституціонального середовища є необхідною задачею уряду у створенні

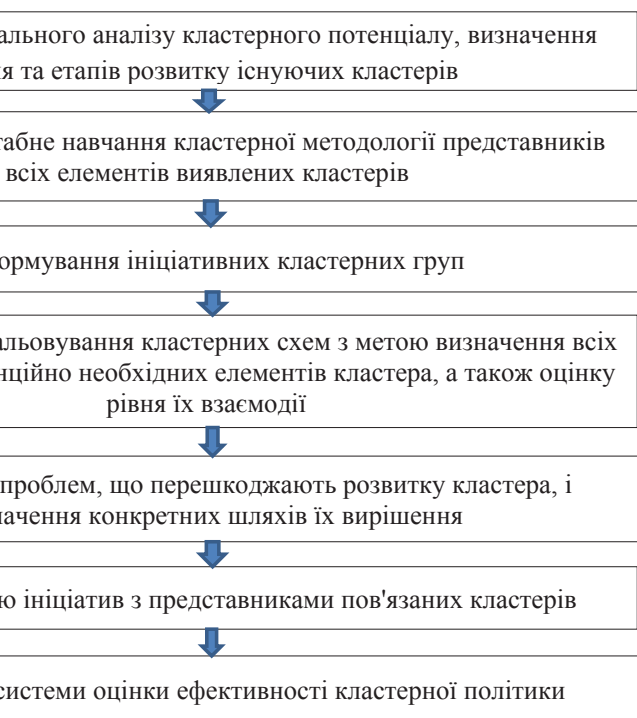

Рис. 1. Основні етапи впровадження кластерної політики

ренні можливостей розвитку кластерних ініціатив через створення політичних структур, планів стратегічних дій. Для цього необхідно:

розробка економічної політики; створення допоміжних організацій та структур; формулювання національної стратегії розвитку МСБ;

розробка стратегії прямих іноземних інвестицій. 4. Формування єдиної інформаційної бази шляхом створення та підтримки каналів комунікації, що надасть змогу акумулювати та отримувати інформацію у тому числі про політику уряду щодо кластерів та урядову допомогу. Без доступу до зовнішнього передового досвіду кластери можуть отримувати інформацію тільки у власних межах. Інтернет частково заповнює інформаційні прогалини, але не замінить цінність безпосереднього досвіду та широких особистих стосунків. Уряд може надати підтримку торговим делегаціям, візитам на міжнародні виставки тощо.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки, що реалізація кластерної політики в умовах трансформаційної економіки створює сприятливе середовище для впровадження інновацій, дозволяє робити інвестиції в інфраструктуру кластерів і людський капітал, а також допомагає групам однієї спрямованості ефективно взаємодіяти між собою.

При реалізації програм розвитку кластерної політики в українських регіонах представляється необхідним урахування та адаптація аналогічного досвіду зарубіжних країн. Щоб кластерна політика не перетворилася на черговий інструмент лобіювання інтересів владних структур, вона повинна охоплювати, по можливості, максимально широке коло учасників. При визначенні заходів, що забезпечують її реалізацію, слід ґрунтуватися на ретельному, неупередженому аналізі з використанням інструментів кластерного картування Ініціацію, як оцінки, так і самої політики слід здійснювати, переважно, на регіональному рівні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Крикавський Є. В., Похильченко О.А. Спеціальні економічні зони та кластерна політика України // Бізнес Інформ. – 2011. – №11. – С. 4–7.
2. Войнаренко М. П. Кластероутворюючий потенціал Хмельниччини: технології та інструменти / М. П. Войнаренко, Л.А. Рибчинська // Регіони знань в Східній Європі. Монографія / [наук. ред. І. В. Бакушевич]. – Тернопіль: ТІСІТ, 2010. – 256 с. (С. 68–78).
3. Соколенко С. І. Сучасний економічний розвиток регіону на основі інноваційних промислових кластерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sokolenko.com/clusters/51>.
4. Захарченко В. І. Кластерная форма территориально-производственной организации / В. И. Захарченко, В. Н. Осипов. – Ч. 1. Экономические кластеры как новая форма организации производства в регионе. – Одесса: Фаворит – Печатный дом, 2010. – 122 с.
5. Трансформация промышленного комплекса региона: проблемы управления развитием: монография / [В. И. Дубницкий, И. П. Булеев, Н. Е. Брюховецкая и др.]; под общ. ред. В. И. Дубницкого, И. П. Булеева. – Донецк: ДЭГИ, ООО «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 548 с.
6. Маршалл А. Принципы экономической науки : в 3-х т. / А. Маршалл. – М., 1993. – Т. 1. – С. 176–189.
7. Портер М. Конкуренция [пер. з англ.] / М. Портер. – М., 2005. – 608 с.
8. Andersson T. The Cluster Policies. Whitebook. / T.Andersson, S.Schwag, 2004. – P. 29–31.
9. Solvell O. Clusters. Balancing Evolutionary and Constructive Forces / Silvell I. – 2009 // <http://www.clusterresearch.org/redbook.htm>. P. 63, 70.
10. Соколенко С. И. О кластеризации в странах ОЧЭС / Соколенко С. И // Деловой вестник. – 2007. – № 12(163). – С. 21.
11. Соколенко С. І. Інноваційні кластери – механізм підвищення конкурентоспроможності регіону / С. І. Соколенко. – Режим доступу: <http://ucluster.org/sokolenko/2008/07/innovacijny-klastery-mexanyzmpidvyshhennya-konkurentospromozhnosti-regionu/>.
12. Федоренко В. Г. Кластери – системний інструмент підвищення конкурентоспроможності економіки / В. Г. Федоренко А. Ф. Гойко, В. Б.Джабейло // Економіка та держава. – 2007. – № 9. – С. 6–9.
13. Ульянченко О. Ю. Методологічні засади формування кластерної політики в умовах глобалізації / О. Ю. Ульянченко // Державне будівництво – 2010. – № 2. – [Електронний ресурс]. – код доступу до ресурсу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeBu/2010-2/index.html>.
14. Куценко Е. С. Кластеры в экономике: основы кластерной политики государства / Е. С. Куценко // Предпринимательство в промышленности: пути развития. Мероприятия государственной поддержки совместных (кластерных) проектов МСП: сб. материалов к межрегиональной конференции. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://promcluster.ru>
15. Положенцева Ю. С. Формирование региональной кластерной политики / Ю.С. Положенцева // Известия Курского Государственного Технического Университета. – 2009. – № 2 (27). – С. 117-124.
16. Панкова М. О. Кластерна політика як інструмент стратегічного менеджменту / М. О. Панкова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2012. – Вип. 6 (2). – С. 38-43.
17. Яшева Г. А. Кластерная политика в повышении конкурентоспособности национальной экономики: методика формирования / Г. А. Яшева // Государственное управление. Электронный вестник. – 2007. – Выпуск №11, с. 37.
18. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України. – К.: НІСД, 2013. – С. 53–57.